

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociologie

Sociologie

Autoreferát (teze) disertační práce

PhDr. Karel Hanuš

**Soumrak sociálního státu? Předkrizové, krizové a postkrizové vývojové
tendence sociálního státu ve Švédsku**

Twilight of the Welfare State? The Pre-Crisis, Crisis and Post-Crisis Development Trends of
the Welfare State in Sweden

Školitel: doc. PhDr. Jiří Šubrt, CSc.

2016

Úvod

Problematika sociálního státu představuje dlouhodobě jedno z nejvýznamnějších politických témat, které je předmětem politických konfliktů i ideologických debat a které se týká života prakticky každého občana dané země i společnosti jako celku. Od vzniku na přelomu devatenáctého a dvacátého století přes meziválečnou expanzi po poválečné období „zlatého věku“ se sociální stát rozšiřoval v západních zemích i mimo ně, potíže světové ekonomiky v sedmdesátých letech a vzestup neoliberalismu však znamenaly obrat v tomto trendu. Začalo se diskutovat o sociálním státu jako o brzdě ekonomiky, o jeho ekonomické udržitelnosti a byl obviňován z negativních dopadů na společnost (zvláště na motivaci k práci) a oslabování konkurenceschopnosti ekonomiky. V řadě zemí vlády zaváděly opatření na jeho omezení formou krácení veřejných výdajů, snižování daní a deregulace a privatizace ekonomiky a mnozí pozorovatelé předpokládali, že pod tlakem mezinárodní konkurence budou muset další země následovat tuto cestu, což povede k „závodu ke dnu“ (tzv. globalizační teze). Z logiky věci by se to mělo týkat zvláště zemí s nejrozvinutějším sociálním státem, mezi které nesporně patřilo Švédsko. Jako hlavní představitel severského sociálně demokratického modelu sociálního státu s nejvyššími sociálními výdaji na světě a univerzalistickou sociální politikou pro všechny občany „od kolébky do hrobu“ představuje kritický případ pro diskusi o udržitelnosti a životaschopnosti sociálního státu v podmínkách současné ekonomiky. Švédsko se stejně jako ostatní země potýkalo v sedmdesátých a osmdesátých letech s ekonomickými obtížemi a navzdory dočasné konjunktúře a veškerým politickým snahám propukla na počátku devadesátých let ve švédské ekonomice nejhlubší krize od třicátých let. Z perspektivy mnohých pozorovatelů se tak vývoj zdál potvrzovat předpoklady o neudržitelnosti stávajícího modelu sociálního státu, švédský model ztrácel důvěru a prestiž doma i v zahraničí a hovořilo se o jeho konci. Krize nabízela optimální příležitost pro radikální reformy, neboť rozšíření krizového vědomí ve společnosti přiměje veřejnost k přijetí za jiných okolností neakceptovatelných politik. Zatímco švédský sociální stát vzhledem ke své velikosti a rozvinutosti představuje klíčový případ pro zkoumání udržitelnosti sociálního státu, ekonomická krize představuje kritické období pro výzkum této otázky.

Základní cíle a struktura práce

Výzkum sociálního státu představuje rozvinuté společenskovední odvětví zahrnující studie různých oblastí jeho politiky a fungování i komparativní studie, v českém prostředí se ovšem soustředí zejména na sociální stát v českém a československém kontextu či obecnější otázky fungování sociálního státu (do debaty současných problémech sociálního státu a jeho udržitelnosti v době globalizace ekonomiky přispěl například Jan Keller svou kriticky a poměrně pesimisticky laděnou prací *Soumrak sociálního státu*¹), ovšem případových studií vývoje v dalších zemích je minimum a v případě Švédska se recepce omezuje většinou na nepočetné shrnující časopisecké články, úzce zaměřené konferenční příspěvky či studentské práce, nikoli však obsáhlejší monografické studie (částečnou výjimku představují Musilova antologie zahraničních textů *Vývoj sociálního státu v Evropě: čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*² či práce Ježkové a kolektivu *Školní vzdělávání ve Švédsku*³ poskytující základní informace o švédském vzdělávacím systému). Základním cílem této práce je prozkoumat vývoj sociálního státu ve Švédsku v kontextu ekonomické krize, jejích příčin a důsledků, a tím přispět k diskusi o postavení a udržitelnosti rozvinutého sociálního státu v dnešní době, která je významná z hlediska společenských věd i praktické politiky, a v neposlední řadě tak prohloubit mezinárodní rozměr debaty na toto téma v českém prostředí.

Podrobnější specifikace cíle vyplývá z teoreticko-metodologického přístupu, jehož rozpracování tvoří první kapitolu práce. V jejím rámci je vymezeno pojetí sociálního státu a z něj vycházející teoretický přístup včetně popisu jeho myšlenkových zdrojů a rovněž je diskutována terminologie užívaná v souvislosti se sociálním státem ve Švédsku.

Druhá kapitola obsahuje výklad historického vývoje švédského hospodářského modelu s důrazem na vysvětlení jeho kořenů, principů fungování i následných obtíží a příčin, průběhu a důsledků krize ekonomiky v devadesátých letech.

Ve třetí kapitole je pozornost věnována změnám v jednotlivých oblastech sociální politiky zahrnující politiku udržování příjmu i veřejně prospěšné služby během devadesátých let s ohledem na předchozí vývoj, dále socioekonomickým dopadům reforem v sociální politice a rozboru celkových vývojových trendů v sociální politice a jejich příčinám.

¹ Keller, J. (2005) 2011. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství.

² Musil, L. (ed.). 1996. *Vývoj sociálního státu v Evropě: čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*. Brno: Doplněk.

³ Ježková, V., D. Dvořák, D. Greger, H. Daun. 2011. *Školní vzdělávání ve Švédsku*. Praha: Karolinum.

Předmětem čtvrté kapitoly je otázka politické udržitelnosti sociálního státu ve Švédsku, tedy mocenské základny a legitimacy zahrnující postavení a postoje zaměstnavatelů a odborů, politických stran a veřejnosti.

Teoreticko-metodologická východiska a specifikace cílů

Sociální stát je v této práci chápán jako multidimenzionální jev zahrnující jednak sociální výdaje a instituce sociální politiky, jednak je jeho existence výsledkem působení určitých aktérů, určitého rozložení moci a způsobu legitimizace politických rozhodnutí. V literatuře je často sociální stát redukován pouze na některý z uvedených aspektů podle zaměření konkrétního výzkumu a rovněž bývá výklad jeho vývoje poznamenán metodologickým nacionalismem, kdy je chápán jako uzavřený od okolního světa hranicemi národního státu, ačkoli jej ovlivňuje různorodý soubor vnějších vlivů. Vyhnout se těmto rizikům znamenalo zvolit pro tuto práci vhodnou teoretickou perspektivu, která umožní pokrýt všechny sledované dimenze a současně vezme v úvahu propustnost hranic národního státu vůči vnějším vlivům. Při výzkumu sociálního státu bývají uplatňovány různé teoretické přístupy soustředící se na určitý soubor problémů, které tak mohou vysvětlit lépe než jiné. Jejich základní východiska se však mnohdy neliší a rozdíly vyplývají z odlišného obsahového zaměření, což v takovém případě umožňuje návaznost a současné využití výsledků výzkumu vycházejících z jednotlivých přístupů. Teoretická perspektiva této práce tak vychází z teorie mocenských zdrojů, institucionálního přístupu, teorie závislosti a světového systému a transnacionálního přístupu. Teorie mocenských zdrojů, vzniklá v osmdesátých letech v reakci na tehdejší výklady politiky předpokládající určité rozdělení moci mezi jednotlivými aktéry [Korpi 1983], zdůrazňuje naopak historickou proměnlivost mocenských vztahů mezi aktéry odrážející se i na podobě sociálního státu, tvoří součást hlavního proudu výzkumu sociálního státu a ovlivnil i dnes již klasickou Esping-Andersenovu typologii [1990]. Institucionální přístup existuje v řadě variant a aplikací na různé oblasti politiky, často bývá zaměřen na období stability a momenty významných diskontinuit a zlomů, pro tuto práci je však vzhledem k povaze vývoje švédského sociálního státu vhodnější teorie postupné institucionální změny (Mahoney, Thelen 2010). Teorie závislosti vznikla ve druhé polovině šedesátých let v reakci na rozpor mezi dominantními teoriemi rozvoje a skutečným vývojem zejména v latinskoamerických zemích [Cardoso, Faletto (1967, 2004) 2007), Frank (1967) 2009], částečně v reakci na její limity se rozvinula teorie světového systému (Holubec), avšak představitelé obou uvedených přístupů věnovali dosud otázce sociálního státu pouze malou

pozornost a soustředily se spíše na obecnější otázky a celkové trendy než na konkrétní vývoj v jednotlivých zemích (např. [Nankoe 2002]) Transnacionální přístup zdůrazňující transnacionální povahu sociálních procesů představující spíše výzkumnou perspektivu než uzavřenou teorii představuje vzhledem k širokým možnostem aplikace rozvíjející se přístup [Christiansen et al. 2007, Kettunen, Petersen 2011]. V teoretické části je zdůvodněna principiální slučitelnost těchto přístupů ve výzkumu díky jejich společným východiskům a jejich obsahová komplementarita, ve zbytku práce je tato perspektiva aplikována na zkoumanou oblast a cílem je demonstrovat tuto slučitelnost a komplementaritu v praxi. Výzkumných studií týkajících se různých aspektů vývoje švédského modelu sociálního státu existuje v mezinárodní literatuře velké množství a badatelé věnující se této oblasti jsou obvykle úzce specializováni, avšak studií zahrnujících všechny uvedené dimenze, byť s odlišným důrazem je jednotlivé oblasti, je minimum a jejich teoretická perspektiva se od této práce liší (např. [Ryner 2006, Hajighasemi 2004, Timonen 2003]). Z tohoto hlediska je cílem práce rozšířit možné teoretické ukázat možnosti rozšíření teoretických perspektiv výzkumu sociálního státu.

Realizace cíle této práce v podobě zkoumání příčin, průběhu a důsledků krize pro sociální stát ve Švédsku znamená jednak nutnost vysvětlit příčiny a povahu ekonomické krize na pozadí vývoje švédského hospodářského modelu (úzce provázaného s modelem sociální politiky), jednak zhodnotit změny v jednotlivých dimenzích sociálního státu, jak je v této práci vymezen: v kvantitativní rovině jde o výši a využití sociálních výdajů a jejich financování, v institucionální o změny v pravidlech realizace jednotlivých politik v oblasti zabezpečení příjmu i veřejně prospěšných služeb a v otázce mocenské základny a legitimacy o změny v základně zastánců a odpůrců sociálního státu z hlediska jejich cílů a relativní síly. Velký důraz je kladen na historicitu, neboť fungování švédského modelu sociálního státu lze porozumět a význam jeho změn je možné zhodnotit pouze v kontextu jeho vzniku a vývoje. Práce je svým zaměřením do značné míry interdisciplinární a prolíná se v ní vedle sociologické rovněž historická, ekonomická, sociálně politická a politologická perspektiva. Teoretická perspektiva je aplikována na empirický materiál zahrnující výsledky dosavadních empirických výzkumů doplněné dostupnými daty, k získání hlubšího vhledu u jednotlivých dílčích témat sloužily konzultace s předními odborníky.

Švédský hospodářský model a ekonomická krize

Druhá kapitola se zaměřuje na vznik, vývoj a krizi švédského hospodářského modelu. Jsou popsány historické předpoklady jeho vzniku, změny během hospodářské krize ve třicátých letech, poválečné křižovatky vývoje v podobě sporu o ekonomické plánování a následný vznik Rehn-Meidnerova modelu, principy jeho fungování a dopad na poválečnou ekonomiku. Následuje charakteristika krize světové kapitalistické ekonomiky v sedmdesátých letech a jejích trendů. Její projevy ve švédské ekonomice a reakce hospodářské politiky jsou sledovány s ohledem na politický vývoj země zejména v době radikalizace švédské politiky v první polovině sedmdesátých let a politiky „třetí cesty“ mezi tradiční sociální demokracií a neoliberalismem v osmdesátých letech i na vývoj kolektivního vyjednávání o mzdách mezi odbory a zaměstnavateli. Tento vývoj zahrnující současné působení vnitřních i vnějších faktorů včetně vládních politik vyúsťuje v ekonomickou krizi v první polovině devadesátých let, jejíž dramatický průběh, reakce vlády i následná obnova ekonomiky v různých ohledech dopadají na sociální politiku státu.

Podrobnější vysvětlení vývoje švédského hospodářského modelu je nezbytné pro porozumění modelu sociálního státu, neboť sociální politiky byly designovány komplementárně k hospodářským politikám, takže jejich vývoj nelze oddělovat. Navíc vývoj ekonomiky v řadě ohledů představoval hybnou sílu pro změny v jednotlivých dimenzích sociálního státu. To se týkalo jednak ekonomického růstu, stavu veřejných financí, míry nezaměstnanosti a dalších ukazatelů ovlivňujících vývoj sociálních výdajů ve smyslu stabilizace v osmdesátých letech, krácení výdajů v důsledku krize i částečnému zmírnění těchto opatření během obnovy ekonomiky, jednak i rozložení moci a strategií jednotlivých aktérů (v tomto ohledu byla nejvýznamnější změna trendu způsobená politickou aktivizací zaměstnavatelů v reakci na návrh zaměstnaneckých fondů v sedmdesátých letech ovlivňující odborné i veřejné debaty, interpretaci ekonomických problémů i následné politické reakce). Hospodářské reformy provedené v devadesátých letech částečně navazovaly na liberalizační tendence politiky „třetí cesty“ z osmdesátých let a krize ovlivnila jejich podobu nepřímo nástupem Bildtovy vlády posilující neoliberální trend (například deregulace a privatizace některých odvětví), nebo byla opatření jejím důsledkem, jako v případě balíčků úsporných opatření či změny makroekonomických priorit od plné zaměstnanosti k nízké inflaci. Konec plné zaměstnanosti, která byla jedním z hlavních cílů poválečných vlád a hnutí pracujících a přetrvala ve Švédsku déle než v ostatních západoevropských zemích, představoval významnou změnu. Obnova ekonomiky ve druhé polovině devadesátých let nicméně znamenala dovršení vývoje k nové

fázi akumulace kapitálu, znamenající mimo jiné posílení podílu mezinárodního obchodu na HDP a tedy i posílení závislosti růstu švédské ekonomiky na vývozu a tím i na mezinárodním trhu [Edvinsson 2005].

Změny v oblasti sociální politiky

Třetí kapitola se zaměřuje na změny v oblasti sociální politiky během devadesátých let v návaznosti na její formování a předchozí vývoj a zahrnuje jak oblast politiky udržování příjmu (peněžní dávky pro rodiny s dětmi, sociální pojištění, podporu v nezaměstnanosti a sociální pomoc) i veřejně prospěšné služby (péče o děti, primární a sekundární vzdělávání, politika trhu práce, zdravotní péče, péče o handicapované a péče o starší lidi), přičemž sledována je zejména kvantitativní a institucionální rovina změn a pozornost je věnována i dopadům změn na jednotlivé skupiny obyvatel i kvalitu služeb. Kapitulu uzavírá zkoumání vývojových trendů v oblasti sociální politiky a jejich příčin.

Podobně jako tomu bylo v případě hospodářské politiky, také v sociální politice některé reformy v devadesátých letech navazovaly na sociálně demokratickou politiku „třetí cesty“ z osmdesátých let obsahující liberalizační prvky a krize nepřímo ovlivnila jejich podobu díky nástupu Bildtovy vlády posilující neoliberální trend (například zavedení principu konkurence včetně neveřejných poskytovatelů do veřejně prospěšných služeb), nebo byla opatření jejím důsledkem (balíčky úsporných opatření k odstranění deficitu veřejných financí zahrnující mimo jiné i úpravu pravidel programů sociální politiky). Nejkomplexnější reformy nicméně vycházely primárně z dlouhodobých obtíží příslušných politik (daňová reforma svým načasováním přispěla k akceleraci krize a penzijní reforma byla připravena nezávisle na ní). Změny v sociální politice se projevíly v institucionální i kvantitativní rovině.

Vzhledem k vysoké formalizaci pravidel fungování a silné podpoře a možností veta pro odpůrce probíhala institucionální změna, nahlížena z perspektivy teorie postupné institucionální změny [Mahoney, Thelen 2010], především formou přidání nových pravidel k pravidlům stávajícím (tedy formou „vrstvení“), zejména v podobě zavedení principu volby a privatizace do sektoru služeb a prvků posilujících aktivaci na pracovním trhu u některých dávek. Zatímco úpravy pravidel pro poskytování dávek představovaly přinejmenším částečně relativně snadno změnitelné parametrické změny, otevření sektoru služeb pro neveřejné poskytovatele představuje politicky obtížně vratný proces a je tedy modelovým příkladem cesty závislosti. Roli „rozvracečů“ v tomto případě plnily zejména buržoazní strany a částečně i sociální demokracie. Díky změnám ve vnějším prostředí institucí zahrnujícím nárůst

nezaměstnanosti a demografický vývoj se zvyšovaly náklady sociální politiky, takže před zavedením některých pravidel došlo ke změně formou „posunu“, přičemž hrálo roli i prosazování odlišného pohledu na fungování institucí a hodnocení jejich přínosu z velké části díky šíření neoliberalních idejí z epistemické komunity neoklasické ekonomie. Svaz zaměstnavatelů přitom vykonával roli „rozvraceče“ díky prosazování těchto idejí a pro švédský obvykle konsensuální styl politiky netypickou roli „povstalce“ v případě decentralizace kolektivního vyjednávání. Univerzalistické principy zůstaly z rozhodující míry zachovány, ale například změny v poskytování služeb vedly ve svých důsledcích k rostoucím rozdílům v přístupu mezi regiony i sociálními skupinami, což v praxi univerzalizmus oslabuje.

Změny v kvantitativní rovině znamenaly zavedení úsporných opatření v sociálních výdajích zahrnující snížení některých dávek a zpřísnění podmínek pro získání nároku, po odeznění krize ve druhé polovině devadesátých let však byly opět zvýšeny (v některých případech až na předkrizovou úroveň). Dopad úsporných opatření na jednotlivé programy a konkrétní dávky byl velmi různý, přičemž silnější byl v případě možnosti netransparentních metod krácení výdajů (které díky menší mediální a veřejné pozornosti nebudí odpor stoupenců programu) [Lindbom 2007], nepřítomnosti silných zájmových skupin na jejich obranu, financování z daní spíše než odvození výše dávky od příjmu a pokrytí menší části populace (celá populace se obtížně organizuje). V případě sociální pomoci hrál roli i význam pro prevenci chudoby a u veřejně prospěšných služeb díky rezistenci odborů a veřejnosti byly výdaje kráceny pouze netransparentně a dopad tohoto opatření byl neutralizován zvýšením produktivity na úrovni obecních poskytovatelů. Při provádění restrukturační opatření tak bylo třeba zohlednit kontrolu výdajů v podmínkách rostoucí nezaměstnanosti, udržení politické podpory sociální politiky (zvláště u středních vrstev) a prevence chudoby a rozložení dopadů opatření na celou populaci [Timonen 2003]. Hlavními aktéry rezistence vůči úsporným opatřením byly vedle pouze částečně úspěšných odborů zájmové organizace klientů sociální politiky (nejvýrazněji u starobních důchodců). Navzdory zachování principů universalismu dopadla opatření nejvíce na nejrizikovější skupiny díky jejich přijímání většího počtu dávek současně [Palme et al. 2003].

Mocenské struktury a legitimita sociálního státu ve Švédsku

Pro udržení sociálního státu je zásadní dostatečně silná politická podpora mezi klíčovými aktéry, jako jsou zaměstnavatelé, odbory, politické strany a veřejnost. Předmětem čtvrté kapitoly je proto otázka změn v základně stoupenců a odpůrců sociálního státu ve Švédsku během sledovaného období.

Mocenská rovnováha v průmyslových vztazích se od sedmdesátých let změnila ve prospěch zaměstnavatelů díky internacionalizaci ekonomiky, politické mobilizaci a ideologické ofenzivě ovlivňující veřejný diskurs, politickou agendu a její řešení, i změně makroekonomických priorit a decentralizaci kolektivního vyjednávání, ale odbory si nadále zachovaly vliv při vyjednávání, na politiku sociální demokracie a počet jejich členů v devadesátých letech dosáhl možného maxima. Hlavní konflikt nadále zůstává mezi zaměstnavateli a modrolímečkovými odbory, ačkoli v některých otázkách se konfliktní linie vytvořila mezi zástupci domácího a vývozního sektoru. Zaměstnavatelé sice v principu podporují liberalizaci ekonomiky, ale v postkrizovém období nevolají po radikální změně sociální politiky a využívají veřejných služeb v souladu s potřebami nastupující znalostní ekonomiky.

V poválečném období v zásadě všechny politické strany přijaly základní cíle sociálního státu a sociální demokracie dosáhla politické hegemonie, kdy získala podporu i části středních vrstev a sociálně demokratické pojetí sociálního státu se stalo součástí národní identity a referenčním rámcem politických debat. Od sedmdesátých let došlo díky ekonomickým problémům a politické mobilizaci zaměstnavatelů k odklonu od expanze sociálního státu k jeho udržování. Část sociální demokracie byla ovlivněna neoliberalní kampaní, což se odrazilo v politice „třetí cesty“, následném rozkolu v hnutí pracujících mezi stranou a odbory (tzv. válce růží), neúspěchu ve volbách v roce 1991 i v politice po návratu do vlády v roce 1994. Ideový posun části sociální demokracie souvisí mimo jiné se změnou pozice strany z vyzývatele systému na jeho regulátora [Ryner 2006], což naznačuje limity možností antisystémových reformních socialistických hnutí ve světovém systému. V devadesátých letech se nicméně ustálil konsensus mezi sociální demokracií a buržoazními stranami ve Švédsku i v dalších severských zemích na otázce nutnosti kontroly veřejných výdajů, rekalibrace dávek, deinstitutionalizace některých forem péče a s výjimkou části sociální demokracie i částečné privatizace poskytování veřejně prospěšných služeb [Nordlund 2002]. Spor mezi sociální demokracií a konzervativci se tak vedl pouze o výši dávek a privatizaci

poskytování služeb (nikoli o princip universalismu a odvozování některých dávek od příjmu), zároveň širší přijetí sociálního státu mezi ostatními stranami znamenalo, že jeho podpora nemusela nutně vést k volbě sociální demokracie.

Podpora švédské veřejnosti pro sociální stát je dlouhodobě stabilní a v některých ohledech od poloviny osmdesátých let rostoucí. Vysokou podporu má veřejné poskytování i financování služeb a přerozdělování. Narůstá ochota lidí platit vyšší daně ve prospěch programů sociální politiky (univerzální programy jsou populárnější než selektivní), klesá podezření ze zneužívání programů a v postkrizovém období i obava ze sociálních rizik, naopak roste důvěra v efektivitu sociálního státu při plnění cílů v oblasti sociálních služeb a klesá u sociálního pojištění [Svallfors 2011]. Nejvíce byl v osmdesátých letech sociální stát kritizován za přílišnou byrokratizaci a centralizaci, reforma v oblasti poskytování veřejně prospěšných služeb umožňující spotřebitelskou volbu a částečnou privatizaci vedla v souladu s trendem k solidárnímu individualismu ve švédské společnosti k vyšší podpoře financování těchto služeb z daní, avšak nikoli k vyšší podpoře privatizace. Vliv reformy na kvalitu a efektivitu poskytování služeb se neprokázal [Hartman 2011], takže její význam byl spíše politický, neboť přispěla společně s pozdějším posunem konzervativců do politického středu k ideologické integraci středních vrstev do sociálního státu (ačkoli původním záměrem zastánců privatizace bylo naopak jeho oslabení). Důležitou roli v tom hrálo zvýšení podpory sociálního státu u středních a částečně i vyšších skupin nemanuálně pracujících i u osob samostatně výdělečně činných, zatímco elita nemanuálně pracujících se posunula směrem k neoliberalismu [Svallfors 1999], což vedlo k částečnému oslabení tradičně silné determinace podpory sociálního státu a zařazení na pravo-levé ose třídní příslušností jednotlivce. Volební základna případného odporu k sociálnímu státu tak erodovala, frontální útok na sociální stát je těžko myslitelný a zastáncům krácení výdajů tak zbývá v podstatě pouze možnost netransparentních forem úspor. Základna stoupenců sociálního státu zahrnuje většinu veřejnosti, politické elity a odbory, zatímco zaměstnavatelé v postkrizovém období proti sociálnímu státu zásadně nevystupují. V souladu s politickou a morální logikou univerzalistického sociálního státu se ukázalo, že legitimita sociálního státu ve Švédsku navzdory ekonomické krizi i působení neoliberalismu zůstala stabilní a v některých ohledech je dokonce vyšší než v minulosti.

Význam vnějších faktorů pro vývoj švédského sociálního státu v devadesátých letech

Na vývoj sociálního státu ve Švédsku ve sledovaném období působila řada vnějších vlivů. Součástí veřejného diskursu je srovnávání s ostatními severskými zeměmi i spolupráce v různých oblastech politiky, zahrnující i diskuse mezi zástupci hnutí pracujících v severských zemích, sloužících jako konzultace k formování vlastních rozhodnutí (navíc v rámci severské spolupráce Švédsko častěji zastávalo roli vedoucí země, než že by následovalo ostatní). Švédskou ekonomiku a politiku ovlivnilo přičlenění do Evropského hospodářského prostoru a pozdější vstup do Evropské unie, avšak díky absenci jednotné unijní agendy v oblasti sociální politiky byl vliv EU na sociální stát oproti očekávání menší a týkal se pouze několika dílčích otázek na rozdíl od hospodářské politiky, kde byl dopad členství v Evropské unii silnější. Vliv globalizace byl mnohostranný, ale zprostředkovaný přes domácí instituce. Globalizace ovlivnila vývoj ekonomiky a hospodářskou politiku, rozložení moci mezi zaměstnavateli a odbory i mezi domácím a vývozním sektorem a šíření neoliberalních idejí (v němž nebylo Švédsko pouze pasivním příjemcem) mělo určitý vliv na podobu prováděných velkých reforem, ovšem změny v oblasti daní, penzijního systému či poskytování veřejně prospěšných služeb byly primárně důsledkem domácího politického vývoje a fungování politik ve zmíněných oblastech. Navzdory uvedenému působení globalizace ekonomiky v případě Švédska nelze hovořit o potvrzení globalizační teze (naopak větší míra ekonomické otevřenosti umožňuje specializaci na služby s vysokou přidanou hodnotou, což vysvětluje část ekonomického výkonu země [Bergh (2014) 2016]), nicméně pro země s odlišným způsobem napojení na mezinárodní trh, vnitřní institucionální strukturou (např. míra koordinace ekonomiky či korporativismus) či s rozdílnou pozicí ve struktuře světové kapitalistické ekonomiky může být platná.

Závěr

Vývoj od osmdesátých let ukázal, že rozsáhlý univerzální sociální stát švédského typu je udržitelný i v podmínkách vysoké otevřenosti ekonomiky, dokáže přežít silnou ekonomickou krizi a je slučitelný s požadavky na svobodu volby. Politická podpora a legitimita je stabilně vysoká a v dohledné době není švédský sociální stát v ohrožení, ovšem provedené menší

institucionální změny mohou dlouhodobě vést k výraznějším změnám a s ohledem na celkové změny v prostředí i dílčí problémy je švédský model zranitelnější než v minulosti.

V práci se podařilo prozkoumat vývoj švédského sociálního státu v kontextu hospodářské krize na počátku devadesátých let z hlediska sledovaných dimenzí a ukázalo se jako možné v praktickém výzkumu kombinovat perspektivy výchozích teoretických přístupů, čímž byly naplněny cíle stanovené v úvodu. Rovněž se tím otevřela možnost pro budoucí výzkum rozvíjet teoretickou syntézu těchto přístupů a či aplikovat tento přístup na jiná období, země či detailnější studie úžeji vymezených oblastí politiky sociálního státu.

Literatura

- Bergh, A. (2014) 2016. *Sweden and the Revival of the Capitalist Welfare State*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing Limited, Edward Elgar Publishing, Inc.
- Cardoso, F. H., E. Faletto. (1969, 2004) 2007. *Závislost a rozvoj v Latinské Americe*. Praha: Oeconomica.
- Edvinsson, R. 2005. *Growth, Accumulation, Crisis: With New Macroeconomic Data for Sweden 1800-2000*. PhD. Dissertation. Stockholm Universitet. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, Almqvist & Wicksell International.
- Esping-Andersen, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge, Oxford: Polity Press, Blackwell Publishers Ltd.
- Frank, A. G.. (1967) 2009. *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*. New York: Monthly Review Press.
- Hajighasemi, A. 2004. *The Transformation of the Swedish Welfare System: Fact or Fiction?: Globalisation, Institutions and Welfare State Change in a Social Democratic Regime*. Huddinge, Stockholm: Södertörns högskola, Almqvist & Wiksell International.
- Hartman, L. (ed.). 2011. *Conclusions and Summary: The Consequences of Competition: What is Happening to Swedish Welfare System?*. Stockholm: SNS Förlag.
- Holubec, S. 2009. *Sociologie světových systémů: Hegemonie, centra, periferie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Christiansen, N. F., K., N. Edling, P. Haave (eds.). 2006. *The Nordic Model of Welfare: A Historical Reappraisal*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Keller, J. (2005) 2011. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kettunen, P., K. Petersen (eds.). 2011. *Beyond Welfare State Models: Transnational Historical Perspectives on Social Policy*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.
- Korpi, W. 1983. *The Democratic Class Struggle*. London, Boston, Melbourne, Henley: Routledge & Kegan Paul.

- Lindbom, A. 2007. „Obfuscating Retrenchment: Swedish Welfare Policy in the 1990s.“ *Journal of Public Policy* 27 (2): 129-150.
- Mahoney, J., K. Thelen. 2010. „A Theory of Gradual Institutional Change.” Pp. 1-37 in James Mahoney, Kathleen Thelen (eds.). *Explaining Institutional Change. Ambiguity, Agency, and Power*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Musil, L (ed.). 1996. *Vývoj sociálního státu v Evropě: čítanka z historie moderní evropské sociální politiky*. Brno: Doplněk.
- Ježková, V., D. Dvořák, D. Greger, H. Daun. 2011. *Školní vzdělávání ve Švédsku*. Praha: Karolinum.
- Nankoe, M. 2002. *The Social Question and the Welfare State in the Modern World-System*. Ph.D. Dissertation. Binghamton University. Ann Arbor: ProQuest Information and Learning Company.
- Nordlund, A. 2002. *Resilient Welfare States: Nordic Welfare State Development in the 20th Century*. Ph.D. Dissertation. Umeå: Umeå Universitet.
- Palme, J., Å. Bergmark, O. Bäckman, F. Estrada, J. Fritzell, O. Lundberg, O. Sjöberg, L. Sommestad, M. Szebehely. 2003. „A Welfare Balance Sheet for the 1990s.“ *Scandinavian Journal of Public Health*, Supplement 60.
- Ryner, M. J. 2006. *Capitalist Restructuring, Globalisation and the Third Way: Lessons from the Swedish Model*. London, New York: Routledge.
- Svallfors, S. 1999. „The Middle Class and Welfare State Retrenchment: Attitudes to Swedish Welfare Policies.“ Pp. 34-51 in Stefan Svallfors, Peter Taylor-Gooby (eds.). *The End of the Welfare State?. Responses to State Retrenchment*. London, New York: Routledge.
- Svallfors, S. 2011. „A Bedrock of Support? Trends in Welfare State Attitudes in Sweden, 1981–2010.“ *Social Policy & Administration* 45 (7): 806–825.
- Timonen, V. 2003. *Restructuring the Welfare State: Globalization and Social Policy Reform in Finland and Sweden*. Cheltenham: Edward Elgar.

Přehled odborné a publikační činnosti

Pedagogická činnost

Letní semestr akademického roku 2011-2012, kurz “*Sociální stát: minulost, přítomnost a budoucnost*”.

Studijní a výzkumné pobyty

02/2010 – 06/2010 **Universidad Autónoma de Madrid, Španělsko**

Filozofická fakulta, Ústav pro soudobé dějiny (studijní pobyt v rámci programu Erasmus)

09/2012 – 08/2013 **Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Německo**

Fakulta hospodářských a sociálních věd, Institut sociologie Maxe Webera (studijně-výzkumný pobyt)

10/2013 – 11/2013 **Uppsala universitet, Švédsko**

Fakulta sociálních věd, Katedra politologie (výzkumný pobyt)

Přednášky a prezentace na konferencích

Seminář sekce sociální patologie MČSS „Trendy sociálně patologických jevů“. Název přednášky: *Fotbal v procesu modernizace: od patologie k profesionalismu*. Kašperské Hory 23-25. dubna 2008.

Uppsala Forum's 5th Doctoral Student Conference: „Collaboration and Interdisciplinarity“. Název přednášky: *Development of the Swedish Welfare State Before, During and After the Crisis in the Early 1990s from Interdisciplinary Perspective*. Uppsala 13. listopadu 2013.

Publikační činnost

HANUŠ, Karel. Fotbal v procesu modernizace: od patologie k profesionalismu. In *Trendy sociálně patologických jevů. Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS Kašperské Hory 23-25. dubna 2008*. Masarykova česká sociologická společnost, 2008, str. 215-219.

HANUŠ, Karel. Sociologické aspekty komercializace fotbalu: nástin problematiky. *Historická sociologie/ Historical sociology*, 2010, No. 1 s. 31-62.

HANUŠ, Karel. Stanislav Holubec: Sociologie světových systémů (recenze). *Politologická revue*, 2011, No. 1. s. 142-146.

HANUŠ, Karel. Teorie závislosti v díle Andre Gundera Franka a Fernanda Henrique Cardosa. In ŠUBRT, Jiří (a kol.). *Soudobá sociologie V. (Teorie sociální změny)*. Praha: Karolinum, 2013, s. 321-357.

HANUŠ, Karel. The Decline of Centralized Collective Wage Bargaining in Sweden. *Slovenská politologická revue/Slovak Journal of Political Sciences*. 2014, Vol.14, No. 1., s. 53-73.

HANUŠ, Karel. Sociální politika napříč národními státy /recenzní esej/, *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2014. Vol. 50, No. 2, s. 295-304.

HANUŠ, Karel. Štefančík, R.; Macháček, L. (et al.): Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku (recenze). *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2014, Vol. 50, No. 4, s. 617-618.

HANUŠ, Karel. Stanislav Holubec: Ještě nejsme za vodou. Obrazy druhých a postkomunistická transformace (review). *Politologický časopis/Czech Journal of Political Science*. 2015. No. 3., s. 257-260.